

Noir? V Praze?

Historie české literární detektivky není příliš bohatá a rozmanitá a subžánr označovaný jako noir se v ní vyskytuje sporadicky. Jistěže hlavním důvodem tohoto stavu je čtyřicet let policejního státu, který navíc po převážnou část této doby pečlivě sledoval, zda propagandistický obraz jeho represivních složek není v literatuře (a umění obecně) nějak zpochybňován, či dokonce očerňován. A právě noirové příběhy se často obejdou bez policie, případně tu asistuje v nějaké vedlejší roli, a ne vždy kladné. Podstatou noiru bývá osamělý hrdina, který se musí na vlastní pěst postavit zločinu, případně svým vnitřním bésům. To je situace, která se pro vzorového socialistického člověka nehodila, byla pro něj nepatřičná a nedůstojná, a oficiální nakladatelství tudíž podobné příběhy publikovat nemohla; nanejvýš ty, které se odehrávaly v prohnilé kapitalistické cizině. A české detektivky v těch letech formálně vycházely z tradiční britské whodunitky, poklidného pátrání sympatických policistů.

Až po roce 1989 se v českých detektivních románech vyrojili soukromí detektivové, nicméně na většině z nich byla patrná odvozenost od zahraničních vzorů – a přetrvávající inklinace k britské klasice. Když už se čeští autoři (namátkou Jaroslav Velinský či Pavel Frýbort) pustili do psaní toho, pro co se u nás vžilo označení drsná škola, skončilo to sice naturalističtějšími a akčnějšími romány, nicméně základní schéma detektiva, který vyšetří zločiny, zůstalo zachováno. Ale noir,

jakkoliv je to termín stále trochu nejasný a používaný v mnoha různých významech a souvislostech, se ve svých nejlepších projevech i od této šablony vzdaluje.

Termín noir čeští autoři a vydavatelé příliš nepoužívali, častěji se objevoval v souvislosti s filmem než s knihami. Právě pro označení černobílých kriminálních filmů převážně z Hollywoodu byl termín noir užit poprvé: začal s tím francouzský filmový kritik Nino Frank v roce 1946, inspirován rok starou edicí nakladatelství Gallimard nazvanou *Série noire*. Marcel Duhamel, scenárista, překladatel a editor, který u Gallimarda tuto edici založil, již v roce 1948 formuloval v jedné předmluvě pomyslný manifest *Série noire*, kde vymezil základní rozdíl mezi zde vydávanými knihami (převážně od amerických autorů jako James M. Cain, Dashiell Hammett, Donald Westlake či Chester Himes) a klasickou detektivkou: nejde o záhadu rafinované vraždy, kterou na konci vždy zdárně vyřeší chytrý detektiv, ale o realitě mnohem bližší příběhy lidí, kteří se nějak zapletli se zločinem nejen v roli pátračů, ale také svědků, obětí i pachatelů. Přičemž zdaleka ne vždy jejich příběhy končí happy-endem nebo přinejmenším přehledným vyřešením záhady a dopadením pachatele. Právě naopak, nejlepší noirová díla se uzavírají tragicky nebo přinejlepším rozporuplně; základním pocitem většiny noirových hrdinů je rozčarování a zklamání.

Nejlepší a nejoblíbenější české detektivní prózy těžší spíše z atmosféry sousedské pospolitosti, bývají to malé příběhy malých lidí, kteří občas provedou něco ošklivého. Není se čemu divit, organizovaný zločin, což je prostředí pro noirové romány nejčastější a nejoblíbenější, v českém policejním státě neexistoval, respektive jeho hlavním představitelem byla Státní bezpečnost. A zejména starší generace autorů, která publikovala v devadesátých letech a na počátku let nultých, se z této tradice neuměla nebo nechtěla vymanit.

Změna přišla až s popularitou skandinávských krimirománů (pro něž, mimochodem, v amerických knihkupectvích vznikla škatulka Nordic noir), které ukázaly, že i v zemích s největší kvalitou života a nejnižší kriminalitou na světě mohou vznikat věrohodné dramatické příběhy o krutých vraždách a jejich spletitém vyšetřování s nejednoznačnými závěry. Mladší generace českých autorů si ověřila (stejně jako jejich nakladatelé), že čtenáři atmosféru amerického velkoměsta nepotřebují. A „noirové“ prostředí tu vzniklo také: podnikatelské elity a politici se u nás s organizovaným zločinem propojili velmi rychle a čistá není ani policie, ani justice, jak to dokumentovaly a dále dokumentují četné kauzy v médiích.

Taková byla výchozí situace v okamžiku, kdy mi nakladatelství Paseka nabídlo, abych sestavil kolekci čtrnácti noirových povídek pro americkou sérii *Noir*. Ta je vlajkovou lodí nezávislého (tedy malého a mladého) nakladatelství Akashic Books. Vzniklo již v roce 1996, nicméně dlouho fungovalo spíše na poloamatérské, přátelské bázi. Pak jeho zakladatele Johnnyho Templa a spisovatele Tima McLoughlina v roce 2003 napadlo, že by zkusili sestavit antologii povídek, která by se odehrávala na konkrétních místech jejich domovského Brooklynu. Brzy byl na světě sborník *Brooklyn Noir*, jehož editorem se stal McLoughlin. Jeho úspěch založil řadu, kde již vyšlo osmdesát svazků a dalších více než dvacet se momentálně připravuje. Nakladatelství se podařilo oslovit špičky současné americké detektivky, aby nejen napsaly povídku, ale aby přímo sestavily celou kolekci ze svého města. Dennis Lehane připravil *Boston Noir*, což je vůbec nejúspěšnější titul s více než 50 000 prodanými výtisky jen v USA, a zazářil povídkou *Animal Rescue*, která se později dočkala i podařené filmové adaptace (pod názvem *The Drop*; u nás byla uvedena pod názvem *Špinavý prachy*), George Pelecanos připravil

D. C. *Noir* z Washingtonu, Lawrence Block *Manhattan Noir* a Joyce Carol Oatesová *New Jersey Noir*. Jiní věhlasní autoři jako Michael Connelly, Jeffery Deaver nebo Jonathan Safran Foer přispěli alespoň povídkami.

Když série proputovala americká města, začala hledat i v zahraničí: Cathi Unsworthová sestavila *London Noir*, Ken Bruen *Dublin Noir* (mimo jiné s povídkami od Eoina Colfera a Olena Steinhauera), James Thompson *Helsinki Noir* (uvnitř Leena Lehtolainenová či Antti Tuomainen), noirový žánr objevuje města jako Petrohrad, Havanu, Rio de Janeiro, Teherán, Záhrěb či ghanskou Akkru. A nyní došlo i na Prahu.

Jak sestavit kolekci, která by se v takové společnosti neztratila, když české kriminální romány prozatím jen ve zcela výjimečných případech překročily hranice? Jistě, v posledních letech se objevily romány od autorů, kteří do české detektivky vnesli svěží vítr, často z nečekaných stran. Literární vědec a pedagog Michal Sýkora přišel s pečlivě komponovanými romány inspirovanými současnou britskou tvorbou procedurálních detektivek, ze žánru sci-fi se vynořili Štěpán Kopřiva s možná nejlepším dílem české drsné školy *Rychlopalba* a Jiří Walker Procházka, který se svou partnerkou Klárou Smolíkovou zahájil sérii detektivek románem *Mrtvá šelma*. Bývalý policista píšící pod pseudonymem Martin Goffa dokázal své zkušenosti z policejní praxe přenést do literární formy hned v několika románech a souboru povídek, Michaela Klevisová se našla v psychologických detektivkách, kde důležitější, než kdo a jak vraždil, bývají portréty postav a jejich obvykle protichůdné ambice a motivace. Detektivní thriller napsala i respektovaná autorka knih pro děti Iva Procházková, přičemž její literární prequel *Muž na dně* televizní seriál *Vraždy v kruhu* značně převyšuje. Ale zrovna posledně jmenovaná musela účast v souboru pro zaneprázdnění jinou prací odmítnout. Obecně bylo žánrových autorů málo.

I proto jsem se rozhodl oslovit také spisovatele, kteří detektivní romány jako takové nepíší, ale více či méně využívají jejich rekvizity a postupy. Na prvním místě to byla veličina pražských mystérií Miloš Urban, který má ostatně už jeden čistokrevný noirový román za sebou (*Přišla z moře*), dále Petr Stančík, jenž slaví doma i v zahraničí úspěchy s posledním románem *Mlýn na mumie*, pozoruhodnou humoristickou (anti)detektivkou z Prahy 19. století. Metodu pátrání ve svých románech ráda využívá Kateřina Tučková, kriminální motivy mají povídky triptychu *Zmizet* Petry Soukupové, román *Havana Blues* Markéty Pilátové je českou (ženskou) verzí skvělých špionážních dramát Grahama Greena, Karol Sidon pod pseudonymem Chaim Cigan začal publikovat rozsáhlou tetralogii *Kde lišky dávají dobrou noc* mísící žánry sci-fi a fantasy a samozřejmě opatřenou mnoha prvky krimi. Sci-fi povídky Ondřeje Neffa mívají často noirové zápletky, prózy Petra Šabacha s oblibou líčí různé vtipné finty, jak přechytračit (polo)kriminální živly.

Výsledkem je pestrá kolekce, v níž se některé povídky k žánru noiru váží velmi volně (Šabachův *Večer tříkrálový* nebo *Olda* č. 3 Ireny Hejdové, který má svou sousedskou povahou blízko k těm od Karla Čapka nebo Jiřího Marka), zatímco jiné jsou jeho ryzím příkladem (především Goffovi *Tři mušketýři*). *Amatéři* od Štěpána Kopřivy, to je akční drsná škola, Sýkorův *Percy Thrillington* klasická detektivní povídka. Někteří z autorů se více či méně nápadně vracejí ke svým předchozím knihám: Petr Stančík znovu uvádí na scénu hrdinu *Mlýnu na mumie*, komisaře Durmana, Petra Soukupová variuje motiv nenadálé a nevysvětlené ztráty člena rodiny, jakými se vyznačovaly povídky z knihy *Zmizet*, Kateřina Tučková pátrá v minulosti jedné ženy poznamenané příkořími komunistického režimu a povídka *Všechny starý převleky* Markéty Pilátové opět připomíná světoběžnické příběhy anglosaských autorů.

Ondřej Neff napsal romaneto v tradici Jakuba Arbesa, Miloš Urban nadsazenou akční historku z Karlova mostu, Jiří Walker Procházka se vydal mezi světské na Matějské pouti, Karol Sidon do minulosti jedné židovské rodiny a Michaela Klevisová přispěla křehkou povídkou o těsné blízkosti nečekaného iracionálního nebezpečí. Osobně postrádám ještě nějakou parodii, ale jeden nemůže chtít všechno... Jsem zvědavý, jak tyto námluvy českých spisovatelů s noirovým žánrem dopadnou v očích čtenářů – českých a následně i těch zahraničních.

Pavel Mandys